

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 3 2011 | ÅRGÅNG 15

Bokförlaget THALES

MILJÖ ÄR INTE ett begrepp som man direkt associerar till John Stuart Mill. Han hyste dock ett stort intresse för miljön och var en engagerad amatörbotaniker, som samtidigt kunde motsätta sig det samlande av sällsynta arter som vissa botaniker ägnade sig åt av skälet att det kunde vara till mer skada än nytta (Hansson 1995: 43). Syftet med denna uppsats är att presentera denna del av John Stuart Mills tänkande. Ambitionen är att dels visa hur hans begrepp »stationärt tillstånd» relaterar till olika diskussioner om hållbarhet och miljö, dels att försöka positionera hans synpunkter till svag och stark hållbarhet, två begrepp som kommer att förklaras nedan.

I *Nationalekonomins principer* finns det några stycken som ger möjlighet att se vilken vikt Mill förlänade miljön. Till exempel vid de tillfällen då han diskuterar markägande som sammankopplas med kultivering av marken men även med hur skördarna fördelas:

No man made the land. It is the original inheritance of the whole species [...]. The claim of the landowners to the land is altogether subordinate to the general policy of the state. The principle of property gives them no right to the land, but only a right to compensation for whatever portion of their interest in the land it may be the policy of the state to deprive them of [...]. The community has too much at stake in the proper cultivation of the land, and in the conditions annexed to the occupancy of it, to leave these things to the discretion of a class of persons called landlords, when they have shown themselves unfit for the trust [...]. When land is not intended to be cultivated, no good reason can in general be given for its being private property at all, and if any one is permitted to call it his, he ought to know that he holds it by sufferance of the community. (CW 2: 230)¹

Kultivering av mark innebär dock inte begränsningar i andras rätt till tillgång till marken, förutom om det i specifika fall är »necessa-

ry to protect the produce against damage, and the owner's privacy against invasion» (CW 2: 232). Som exempel nämner Mill något som tangerar en syn på miljön som något annat än en ekonomisk eller materiell resurs:

The pretension of two Dukes to shut up a part of the Highlands, and exclude the rest of mankind from many square miles of mountain scenery to prevent disturbance to wild animals, is an abuse. (CW 2: 232)

Markägande är något som ytterst bör tillfalla det gemensamma eftersom ingen har tillverkat marken. Man får anta att den skarpa udden i synnerhet riktas mot storgodsägare, när Mill exempelvis skriver att »the greatest 'burthen on land' is the landlords. Returning nothing to the soil, they consume its whole produce, minus the potatoes strictly necessary to keep the inhabitants from dying of famine» (CW 2: 229). Sådana passager problematiserar ägandefrågan på ett, får man anta, för sin tid kontroversiellt sätt. Allas tillgång till mark, en rätt som enbart i speciella fall får begränsas, ter sig som en intressant och modern ståndpunkt. Även om marken används för att plantera grödor så bör folk ha tillgång till den, under förutsättning att den inte skadas.

Det stationära tillståndet

I *Nationalekonomins principer* FINNS AVSNITTET »On the stationary state». Det är ett kort avsnitt men inte desto mindre explosivt. I beskrivningen av naturmiljön låter det exempelvis såhär:

Solitude, in the sense of being often alone, is essential to any depth of meditation or of character; and solitude in the presence of natural beauty and grandeur, is the cradle of thoughts and aspirations which are not only good for the individual, but which society could ill do without. Nor is there much satisfaction in contemplating the world with nothing left to the spontaneous activity of nature; with every rood of land brought into cultivation, which is capable of growing food for human beings; every flowery waste or natural pasture ploughed up, all quadrupeds or

birds which are not domesticated for man's use exterminated as his rivals for food, every hedgerow or superfluous tree rooted out, and scarcely a place left where a wild shrub or flower could grow without being eradicated as weed in the name of improved agriculture. (CW 3:756)²

Här presenterar Mill en beskrivning av oexploaterad miljö, och estetiska och intellektuellt relaterade värden hos denna. Men det handlar inte enbart om stilla kontemplation för en ensam individ, utan om en stilla kontemplation vars frukter samhället inte lätt kan undvara och i avsnittet kan man kanske urskönja mer av Mills uppfattning av miljön än på något annat ställe.

Mill ser två stora faror som hotar miljön, och som lägger grunden till hans syn på det stationära tillståndet: 1) befolkningsökning och 2) jakten på rikedom. Han menar att alla nationalekonomer måste ha insett att »the increase of wealth is not boundless: that at the end of what they term the progressive state lies the stationary state, that all progress in wealth is but a postponement of this» (CW 3: 752); och det stationära tillståndet berör just befolkning och rikedom eller tillgångar vars nivå bör hållas statiska.

1) Vad gäller befolkningsökning refererar Mill till Malthus, som han omtalar i varma ordalag: »the publication of Mr. Malthus' essay is the era from which better views of this subject must be dated» (CW 3: 753). Malthus tes bygger på antagandet att en ökande befolkning ökar trycket på medlen som fordras för att upprätthålla levnadsstandarden på en konstant nivå. Kort sagt är reproduktionstakten högre än möjligheten att producera livsmedel. I några passager menar Mill att det fordras restriktioner i befolkningsökningen. I synnerhet blir detta viktigt då levnadsbetingelserna för de lägsta klasserna annars blir svåra, »the lowest point which they will consent to endure» (CW 3: 753). Detta är emellertid inget som han går djupare in på i »On the stationary state», utan han påvisar enbart relationen och beskriver hur det viktiga snarast är *fördelningen* av rikedom – vilken kan påverkas genom »the joint effect of the prudence and frugality of individuals, and of a system of legislation favouring equality of fortunes,³ so far as is consistent with the just

claim of the individual to the fruits . . . of his or her own industry» (CW 3: 755).

2) Jakten på rikedom eller tillgångar är en aspekt som Mill diskuterar i »On the stationary state», och han går till attack mot rådande uppfattningar om rikedom:

I confess I am not charmed with the ideal of life held out by those who think that the normal state of human beings is that of struggling to get on; that the trampling, crushing, elbowing, and treading on each other's heels, which form the existing type of social life, are the most desirable lot of human kind, or anything but the disagreeable symptoms of one of the phases of industrial progress . . . But the best state for human nature is that in which, while no one is poor, no one desires to be richer . . . I know not why it should be matter of congratulation that persons who are already richer than any one needs to be, should have doubled their means of consuming things which give little or no pleasure except as representative of wealth. (CW 3: 754-755).

Det som Mill istället förordar är en måttfullhet snarare än en konsumtionsiver som inte har något annat syfte än uppvisandet av status.

Båda dessa faktorer kan analyseras i förhållande till tärande på miljö och utgör grunden för en förståelse av det stationära tillståndet. Ett tillstånd där allas standard och konsumtion hålls på samma nivå men befolkningen ökar innebär ett kraftigare tärande på naturresurser. Ett tillstånd där befolkningsantalet är statiskt men alla strävar efter mer konsumtion innebär också att påfrestningar på miljön blir större. Istället tycks det som om dessa båda faktorer bör vara statiska: befolkningsantal och konsumtionsnivå.

Argumentationen för det stationära tillståndet tycks också utgå från uppfattningen att man bör bibehålla delar av »vild» eller okultiverad natur intakt. Mill såg inte det stationära tillståndet som något ovälkommet utan ansåg att detta tillstånd var något som bör eftersträvas, »long before necessity compels them to it» (CW 3: 756). Han poängterar även att ett stationärt tillstånd inte innebär slutet på moralisk, social eller mental utveckling. Snarare, när

»minds ceased to be engrossed by the art of getting on» (CW 3: 756) så finns det likväl stora, om inte större, möjligheter för att förbättra livet. Det stationära tillståndets fundament tycks finnas i de formuleringar om »solitude» och bristen på glädje att »contemplating the world with nothing left to the spontaneous activity of nature»: miljön erbjuder oss ovärderliga nyttor, vars försvinnande är oåterkalleligt och bör undvikas, även om detta undvikande enbart möjliggörs genom metoder som på många sätt tycks strida mot idéer om samhällsekonomi vanligtvis förknippade med Mill. Som till exempel ägandet av mark som sker på samhällets nåder, eller förespråkandet av måttliga konsumtionsvanor.

Hållbarhet

BRUNDTLAND-RAPPORTEN, *Our common future* (WCED 1987), presenterade en av de första definitionerna av hållbar utveckling, som fokuserade på resursanvändning och inter-generationell rättvisa (Stenmark 2002). Hållbar utveckling är ett svårdefinierbart begrepp men likväl en vision för många planerare och inkorporeras i såväl nationella som lokala planer (Campbell 1996; Berke 2000). Begreppet är dock otydligt vad gäller innehållet, det vill säga vilka nyttor och resurser som dagens generation är förpliktad att bibehålla.

Ofta skiljer man mellan *svag* och *stark* hållbarhet. Grundläggande är att det finns tre centrala områden som binder de flesta definitioner av hållbarhet samman: miljö, ekonomi, samhälle. Inom svag hållbarhet är de tre områdena utbytbara. Det vill säga: en förlust inom ett område kan kompenseras genom en vinning inom ett annat område. Den totala mängden tillgångar minskar inte från en generation till en annan, d.v.s. mängden välfärd går inte nedåt. Detta bygger på antagandet att det finns en utbytbarhet mellan naturligt och tillverkat kapital (Ayres m. fl. 2001; Hansson 2010: 275). En sådan utbytbarhet återfinns inte inom stark hållbarhet, enligt vilken naturens resurser inte är utbytbara mot tillverkat kapital (Ayres m. fl. 2001: 160).

Det är svårt att placera in Mill mellan de två uppfattningarna om hållbarhet. Å ena sidan tycks han ibland ligga närmare en sorts

svag hållbarhet. Man kan äga mark under förutsättningen att den kultiveras och fördelningen av dess grödor sker på ett sätt som är någorlunda godtagbart ur ett rättviseperspektiv. Denna kultivering måste dock alltid ske med samhällets goda minne, och tillgången till naturens estetiska värden, som i fallet med »mountain sceneries» ovan (CW 2: 232), bör enbart i specifika fall inskränkas. Här tycks Mill implicera att en förlust i vild miljö är möjlig att legitimera genom att beakta vad som tillverkas, utkomsten av produktionen. Å andra sidan framhåller han en specifik uppfattning i »On the stationary state»: vi bör inte hemfalla åt en konsumtionsiver eller samla på oss rikedomar som inte på något betydande sätt höjer välfärden utan främst har funktionen att visa upp rikedom. Hans beskrivning av miljön och den sociala nyttan som kommer av en vild natur tycks även förutsätta att dessa resurser ej är utbytbara.

En kritik mot svag hållbarhet som förts fram är att vissa förändringar i naturen är irreversibla – om vi förlorar en naturresurs kan det i många fall vara omöjligt att återställa den, och förlusten kan inte kompenseras med några andra värden. Detta tycks vara en hållning som delas av Mill, att döma både av hans syn om samlandet av sällsynta växter och av passagen om det stationära tillståndet.

John Stuart Mill och miljöfilosofin

DET FINNS EN affinitet mellan Mills diskussion om naturresurser och olika begrepp om hållbarhet, men det är svårt att placera in honom som förespråkare av antingen svag eller stark hållbarhet. Dock är det svårt att förneka att han tycktes ha vissa bestämda uppfattningar om värdet av en vild och orörd miljö, och även starka åsikter om legitimerandet av ägandet av mark.

Det finns givetvis aspekter på hans ståndpunkter som kan kritiseras utifrån vad vi vet idag. Exempelvis analyserar Mill det stationära tillståndet i relation till mark – ökningen av befolkningen *eller* av konsumtionen kommer båda tära på mark och miljö – och det finns inga analyser av tjänstesektorns eventuella produktivitet och dess bidrag till ekonomisk tillväxt. Övergången från fysiskt, eller materiellt, kapital till humankapital eller kunskaper skulle kunna möjliggöra en tillväxt som inte tär lika mycket på naturresurser.

Mill kunde inte heller förutse förändringar i produktionssystemet, som möjliggör mer effektiv produktion av större mängder mat på samma yta som tidigare.

Frågan är emellertid huruvida Mill skulle uppfatta en sådan produktionsökning som ett rimligt alternativ. Det är omöjligt att svara på hur han skulle se på vår samtid, men med tanke på hans ibland väldigt romantiska formuleringar om vild och orörd miljö, tycks det som om Mill skulle passa in i en form av stark hållbarhet och en inställning till miljön som kännetecknas av en stark motvilja att exploatera.

→

Patrik Baard är doktorand i filosofi vid Kungliga Tekniska högskolan.

Noter

- 1 Referenser angivna som CW 2 syftar till Mill (1965a).
- 2 Referenser angivna som CW 3 syftar till Mill (1965b).
- 3 Som exempel nämner Mill begränsningar i hur stora summor en person kan få genom gåvor eller arv, »the amount sufficient to constitute a moderate independence» (CW 3: 755).

Referenser

- AYRES, ROBERT U., m.fl. (2001) »Strong versus weak sustainability: economics, natural sciences, and »consilience». *Environmental ethics* 23(2), s. 155–168.
- BERKE, PHILIP R. (2002) »Does Sustainable Development Offer a New Direction for Planning? Challenges for the Twenty-First Century». *Journal of Planning Literature* 17(1), s. 21–36.
- CAMPBELL, SCOTT (1996) »Green Cities, Growing Cities, Just Cities? – Urban Planning and the Contradictions of Sustainable Development». *Journal of the American Planning Association* 62(3), s. 296–312.
- HANSSON, SVEN OVE (1995) *John Stuart Mill och socialismen*. Falun: Tiden.
- HANSSON, SVEN OVE (2010) »Technology and the Notion of Sustainability». *Technology in Society* 32, s. 274–279.
- MILL, JOHN STUART (1965a) *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume II – The Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*

- (*Books I–II*). John M. Robson (red.). Toronto: University of Toronto Press. [Tillgänglig online: <http://oll.libertyfund.org/title/102> (2011-06-07).]
- MILL, JOHN STUART (1965b) *The Collected Works of John Stuart Mill, Volume III - The Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy (Books III–V and Appendices)*. John M. Robson (red.). Toronto: University of Toronto Press. [Tillgänglig online: <http://oll.libertyfund.org/title/243> (2011-06-07).]
- STENMARK, MIKAEL (2002) »The Relevance of Environmental Ethical Theories for Policy Making». *Environmental ethics* 24(2), s. 135–148.
- WCED, The World Commission on Environment and Development (1987) *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.